ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VI. Dizi - Sayı: 3[a]

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE KÜLLİYATI

I

TÜRK TARİH KURUMUNDA YAYIMLANMIŞ ÇALIŞMALARI

Derleyen
Sema DOĞAN

ANKARA, 2015

REYCHMAN, Jan, *Zycie Polskie w Stambule w XVIII wieku* (=*XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Leh Hayatı*), Warszawa 1959, orta boyda, 300 s. metin içinde birçok resim, ciltli, fiyatı, 30 Zl.*

Varşova Üniversitesi profesörlerinden Jan Reychman'ın eski Osmanlı tarihi ile meşgul olduğu ve bu sahada şimdiye kadar kitap ve makale halinde birçok yayın yaptığı bilinir[1]. Ankara'da 1959'da toplanan Birinci Milletlerarası Türk sanatları Kongresinde Polonya'da bulunan ve Türkler ile İstanbul hakkında şimdiye kadar hiç bilinmeyen bilgiler veren kaynak ve gravürlere dair ilgi çekici bir tebliğ okuyan[2] Reychman bu güzel baskılı kitabı ile Türk-Polonya münasebetlerinin tarihi hakkında toplu bir araştırma ortaya koymaktadır. Bir taraftan yazarın Polonyalı olması ve böylece hemen hemen bizce tamamen meçhul Polonya kaynaklarına hâkim bir durumda bulunması, diğer taraftan ise Türk dilini bilmesi, Osmanlı devri için çok önemli olan Türk-Polonya münasebetleri üzerinde çalışabilecek bir araştırıcı olduğunu göstermektedir. Bu güzel kitap Polonya dili gibi az yaygın bir dilde yazılmış olduğundan ve içinde bilinen büyük Batı dillerinden herhangi biri ile yazılmış bir özet de bulunmadığından, maalesef istifade edilmesi oldukça zor bir mahiyet arzediyor. Biz de ne yazık ki bu kitabın muhtevası hakkında burada fazla bir şey söyleyebilecek durumda değiliz. Gayemiz, İstanbul ve Türk tarihini çok yakından ilgilendiren bu önemli eserin sadece üzerine dikkati çekmekten ibaret kalacaktır.

Kitap, sekiz büyük bahis ile s. 265'den 285'e kadar devam eden bibliyografya notlarından, kısa bir lügatçe ve tafsilâtlı bir indeksden meydana gelmiştir. Metni süsleyen bol sayıdaki resimlerden bir kısmı bilinen "harcıâlem" gravürlerin reprodüksiyonları (meselâ: s. 9, 10, 15, 47, 83, 141, 163, 181, 250'deki gravürler) olmakla beraber, arada hayli çok sayıda, az tanınmış veya şimdiye kadar hiç bilinmeyen bir takım resimlerin kopyalarına da rastlanır. Bunların içinde şüphesiz en dikkate değer olanları, Polonyalılar tarafından çizilenlerdir. Bu gravürlerden bir kaçı E. Raczinski'nin kitabından alınmıştır (s. 13, Atmeydanı'nda cirit oyunu; s. 25, Tarabya önlerinde Boğaziçi'nin görünüşü). Aslı 1821'de basılmış olmakla beraber 1814'de Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan bir seyahatin hâtıratı olan bu kitap birkaç yıl sonra almancaya da çevrilerek basılmıştır. Jan Reychman'ın zengin bibliyografyasına herhalde bu almanca baskının da eklenmesi faydalı olacaktır[3]. Buna karşılık, s. 18'de bir elçilik heyetine yemek ikram edilmesi (aslı, Krakowie'de Muzeum Crartoryskich'de) veya, s. 21'deki gibi Sultanın huzurunda bir elçilik heyeti (aslı, Varşova Üniversitesinde) ve s. 51'de Jan Chrzciciel'in huzura kabulu (aslı, Krakowie'de) gibi resimler, sayıları hayli çok sayıda olan huzurda yabancı heyetler tabloları serisinin yeni üç örneğidir[4]. Böylece, Osmanlı, sarayında kabul törenleri tasvirleri hakkında

---

* *Belleten*, C. XXVIII (1964), S: 109, s. 165-168.

1 Yazar, A. Zajackowski ile beraber, *Zarys dyplomatyki osmansko-tureckiej*, Warszawa 1955 adında, içinde 15 resim, 1 renkli levha ve bir tablo bulunan bir kitap daha yayınlamış, ayrıca gene Türk tarihi veya Türk–Polonya münasebetleri hakkında yazılar bastırmıştır.

2 "XVIII. Yüzyılda bazı Polonyalı sanatkarların Türkiye'de faaliyetleri hakkında", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi* (Ankara 1959), Ankara 1962, s. 328-329.

3 Graf Ed. Raczynski, *Malerische Reise in einigen Provinzen des Osmanischen Reichs*, A. d. Polnischen von F. H. von der Hagen, Breslau 1825.

4 Bu hususda bk. R. van Luttervelt, *De "Turkse" schilderijen van J. B. Vanmour en zijn school*, İstanbul 1958 ve bu kitap hakkındaki tahlil yazımız S. Eyice, *Belleten*, XXIV (1960), s. 311-316, bilhassa bk. s. 315.

bir çalışma yapacaklar için yeni malzeme ortaya konulmuş olmaktadır. Varşova Üniversitesi'ndeki eski resimler arasında, s. 69'daki Numan Bey'in portresi veya s. 37'deki Saray'da Kubbealtında bir kabul töreni, s. 101'deki İkinci avluda, Bab-üs saade (veya Akağalar veya Arz kapısı) önünde bir bayram töreni resmi ilgi çekicidir. Bilhassa bu sonuncu resim törenin cereyan edişi bakımından, şimdi Topkapı Sarayı'nda bulunan Selim III (1789-1807) devrine ait yağlıboya tabloyu andırmakla beraber, arka planda görülen mimari detaylar bakımından değişiktir[5]. Polonya'daki resimde, ikinci avlu revakları muntazam dizi halinde uzanmakta ve ortada bugün görülen ve geç bir devirde yapıldığı bilinen geniş saçaklı sundurma henüz bulunmamaktadır. S. 107'deki oynayan çengiler resmi, bir Türk enteriyörünü tasvir etmesi bakımından değerlidir, s. 108'de biraz minyatür üslûbunda bir Türk evinin dış görünüşünü aksettiren bir resim bulunmaktadır. Gene Varşova Üniversitesi koleksiyonuna ait, bir paravana arkasında çeşitli sazları ile bir çalgı âlemini aksettiren Türk çalgıcıları kompozisyonu da öyle zannediyoruz ki, eski Türk musikisi tarihi ile uğraşanları ilgilendirecek değerdedir. Bu çalgıcıların arkasındaki paravanın kenarında görülen Avrupalı kıyafetindeki bir şahısdan ve geride duvardaki taçlı bir armadan bu saz âleminin o devirde bir yabancı elçilikde verildiğine ihtimal verilebilir. Aslı Varşova Üniversitesi'nde olan büyük bir İstanbul manzarası da (s. 136-137) kanaatimizce değerli bir eserdir. Beyoğlu'nda Alman elçiliğinden Galata'nın ve uzaktan İstanbul'un görünüşünü aksettiren bu tabloda ön planda klasik üslûbda bir Türk çeşmesi ile birkaç Türk mezarı farkedilmektedir. Daha aşağıda büyük bir sefaret binası daha aşağılarda ise Tophane bölgesindeki eski evler ile Tophane'nin kubbeleri ve Kılıç Ali Paşa Camii kubbesi ve minaresi görülmektedir. İstanbul manzaraları serisi içinde önemle yer alması gereken bir eserin böylece Varşova'da bulunduğu tesbit olunmaktadır. Razcinsky'den alınan ve s. 229'da basılan Polonya dilinde izahlı İstanbul ve Boğaziçi haritasını da önemli bulduğumuza burada işaret etmek isteriz. Bu devirde birbirinin benzeri olarak basılan İstanbul Boğaziçi haritalarının yeni bir örneği olan bu harita diğerlerinden pek farklı olmamakla beraber, Trakya cihetinde hayli geniş bir sahayı da çerçevesi içine alması bakımından belki bir dereceye kadar diğerlerinden ayrılmaktadır. Herhalde bu harita da üzerinde durulması gerekli bir vesikadır.

Kitap, çeşitli temsilciler, tercüman ve Polonyalı tercüman namzetleri (jeunes de langues), sanatkârlar, harem, tüccarlar, mülteciler vs. hakkındaki bahisleri ihtiva etmekte ve son bahsi ise, İstanbul'da bir Polonya elçiliğinin eskiden bulunup bulunmadığı hakkındaki araştırmayı kaplamaktadır[6]. Yazar, s. 265-284'ü dolduran zengin bibliyografya referanslarında birçok yayına işaret etmekte, böylece bu kitapta ele alınan konulara dair şimdiye kadar yapılmış olan yayınları ve bu arada bilhassa Polonya dilinde olanları da tanıtmaktadır[7]. Yazar ayrıca Doğu Avrupa memleketlerinde eskiden basılmış ve

5 İstanbul Asarıatika Müzeleri, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, İstanbul 1933, s. 59, res. 14.

6 J. Reychman'ın İstanbul'daki Polonya (veya Lehistan) elçilik binası hakkında etraflı bir türkçe makalesinin, yurdumuzda yayınlanma imkânlarını beklemekte olduğuna da burada işaret edelim. Lehistan temsilcilerinin Türkiye'de ikamet ettikleri binalar incelenirken, üzerinde durulmasının faydalı olacağına inandığımız bir nota da burada dikkati çekmek isteriz: G. Jirecek'in *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpaesse - Eine Historisch-Geographische Studie*, Prag 1877, s. 133'de Edirne yakınındaki Karaağaç'da bir vakitler Lehistan temsilcilerinin ikamet etmiş oldukları kaydedilmektedir.

7 Kitabın dördüncü bölümünde Osmanlı harem'inden bahsedilirken, yabancı menşeli gözdelere de temas edilmekte, bu arada meselâ II. Mahmud'un annesi olduğu ileri sürülen Nakşidil Sultan üzerinde durulmaktadır. Polonya ile hiçbir ilgisi bulunmayan bu kadının, Martinikli bir fransız Aimée du Buc de Rivery adında asîl bir kız olduğu ötedenberi iddia edilmiştir. Tarihin halli güç, romantik problemlerinden biri olan bu çapraşık mesele hakkında, J. R. bazı Avrupa gazetelerinde çıkan yazıları referans göstermektedir. Halbuki, bu mesele ile ilgili olarak birkaç kitabın evvelce basılmış olduğunu hatırlatabiliriz: B. A. Morton, *The Veiled Empress*, New York 1923, J. Minassian,

hemen hemen bizlerce meçhul kalmış bazı yayınları da bu bibliyografya notlarında araştırıcılara sunmaktadır[8].

Vaktiyle İslâm-Polonya münasebetlerine dair topluca bir özet halinde fransızca olarak basılan bir kitaptan sonra[9], İslâm, Doğu ve Türk âlemi ile Polonya arasındaki çeşitli temaslar hakkında yeni yeni bir çok araştırmanın basılması şüphesiz çok memnuniyet vericidir. Ne yazık ki bunların hepsi de Polonya dili gibi, pek yaygın sayılamayacak bir dilde yayınlandıklarından bizim için erişilmesi güç bir durumda kalmaktadırlar. Vaktiyle, 1936'da basılan Prof. Wl. Konopczynski'nin *Polonya ve Türkiye (1683-1792)* adlı 300 küsur sahifelik büyük araştırmasını burada hatırlatmak isteriz[10]. Diğer taraftan gene son yıllarda yayınlanan, T. Mankowski'nin *Doğu ve Polonya'da sanat kültürü* adlı bol resimli güzel etüdü de, bu çeşit kitaplardan biridir[11]. Bunlara gene son yıllarda basılan, Z. Abrahamowicz'in Türk vesikaları hakkındaki 362 sahifelik kitabını da eklemek kabildir[12]. Görülüyor ki, Jan Reychman'ın eseri Türk-Polonya tarihi münasebetlerini araştıran etüdlerin içinde özel bir yere sahiptir. Polonya ilim adamları ve bu arada Reychman bu konuları çeşitli cephelerden incelemekte ve yeni yeni güzel ve çok faydalı kitaplar ortaya koymaktadırlar. Bütün temennimiz, bunların hiç değilse daha kolay istifade edilebilir dillerde birer özete sahip olmalarıdır. İkinci bir temennimiz ise, Reychman'ın, bu eserinde işaret ettiği ve çok daha fazla olduğunu anladığımız, Polonya arşiv ve koleksiyonlarındaki resim vesikalarını gerekli açıklamalar ile ayrıca tanıtmasıdır. Her şeye rağmen, istifadesindeki güçlüğe rağmen, Reychman'ın eseri, Türk-Polonya münasebetlerinin bir cephesini ortaya koyması bakımından büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Yazarı bu bakımdan tebrik etmek bir borçtur.

Une sultane française, Mlle Aimée du Bue de Rivery fut-elle la mère de Mahmoud II ?, Paris 1928; A. M. Martin du Theil, *Silhoutettes et documents du XVIIIe siècle*, Perigueux 1932 ve bir roman, Mme. M. du Theil, *La Belle Nak-Chidil ou Aimée de Rivery*, Dordogne 1937. Ayrıca *Vatan* gazetesinde 26.1.1955'den itibaren tercüme bir tefrika.

8 Misal olarak birkaç yayına burada işaret edebiliriz: s. 266, not 16'da, J. R.ın, Türkiye'deki Polonya postaları hakkındaki yazısı, s. 268, not 64'de Dutkiewicz'in kitabı, s. 271, not 23'de İstanbul'da Polonyalı bir mimar Orlowski hakkında bir yazı; s. 272, not 7'de, Gadomska'nın İstanbul'da Polonyalı hekimlere dair makalesi; s. 281, not 3-5'de İstanbul'daki Lehistan elçiliği binası hakkındaki efsanelere dair çeşitli yazılar; 282, not 19'da İstanbul'daki Boğdan voyvodaları sarayı hakkında rumen dilinde yayınlanmış iki yazı.

9 Yurdumuzda kolaylıkla bulunan bu kitap, Th. Gasztowtt, *La Pologne et l'Islam, notes historiques*, Paris 1907'dir. Aynı yazarın, Balkan harbi felâketi üzerine, Polonya'nın Türklere bir şükran borcunun ifadesi olmak ve bu felâket karşısında acıyı paylaşmak gayesiyle yazılmış, *Turquie et Pologne*, Paris 1913 adlı daha ziyade siyasî mahiyette bir broşürü vardır.

10 W. Konopczynski, *Polska a Turcja 1683-1792*, Warszawa 1936, maalesef bu önemli kitabın yaygın dillerde bir özeti yoktur.

11 T. Mankowski, *Orient w Polskiej kulturze artystcznej* (Studia z historii sztuki, vol. III-Warszawa, Panstwowy Instytut Sztuki), Wroclaw-Krakow 1959. Bu kitabın s. 234-239'da "L'Orient et la culture artistique en pologne" başlığı altında Fransızca bir özetinin bulunuşu memnuniyet vericidir, ayrıca s. 245-250'de resimlerin fransızca izahları ile fihrist vardır.

12 Z. Abrahamowicz, *Katalog dokumentow Tureckich. Dokumenty do dziejow Polski i Krakow osciennych w latach, 1455-1672, Catalogue des documents turcs. Dokuments concernant la Pologne et les voisins de 1455 à 1672*, 1959 (Bu yayını göremedik).